

**A PESTIS KÖTEGYÁNBAN ÉS SARKADON 1738-BAN
(ADATOK KÖTEGYÁN ÚJRATELEPÜLÉSÉHEZ)**

– Seres István –

A sarkadi hajdúk történetét kutatva figyeltünk fel arra, hogy a város kuruc kori históriája szorosan összefügg a szomszédos Remete falu egykorú történetével. Azt már a korábbi helytörténetírás is tisztázta, hogy ez a rejtélyesnek tűnő település valójában a mai Kötegyánnal azonos.¹ Erre számos jel utal: pl. a Kötegyáni Református Egyházközség tulajdonában levő, peremvésete szerint a 17. század első feléből származó, részben aranyozott ezüst úrasztali poháron a következő felirat található: „1726. Kőte: Remetei Ecclesia Számára Való ez Pohár: Gál Imre Uram Bíróságában és Puskás István Uram Tiszt Tartóságában”.² A két település lakosságának azonosságát bizonyítja továbbá, hogy Bihar vármegye Belényesi járásának összeírásaiban az 1735. évvel bezáróan még csak Remetét, ill. „Köteremetét” találjuk meg, 1741-től viszont már Kötegyánnal találkozunk, és a felsorolt családfők teljesen megegyeznek a néhány évvel korábban szereplő Remete falu adófizető lakosaival. A névazonosítások alapján tehát a lakosság átköltözésére vagy a település átnevezésére valamikor 1735–1741 között kellett sor kerülnie, a „helységcsere” pontos idejéről és körülményeiről azonban mindeddig nem rendelkezünk adatokkal. Most ezt a hiányt kívánjuk pótolni.

Bihar vármegye területén azon települések, amelyek túléltek a Nagyvárad 1660. évi ostroma idején történt hadmozgásokat, s elsősorban az ún. „Szejdi-jarást”, többnyire a török kiűzéséig lakottak maradtak, és csak az 1703-ban kitört Rákóczi-szabadságharc viszontagságai során néptelenedtek el. A vármegye nyugati részén található helységek lakossága többnyire a Berettyó túlsó felén elhelyezkedő, biztonságosabb hajdúvárosokba (Berettyóújfalu, Derecske stb.), ill. Szabolcs vármegyébe (elsősorban Szentmihályra) költözött, vagy a jól védett sarkadi sáncba húzódott be. Visszaszállingózásuk már a háború utolsó két évében megkezdődött, és

¹ Karácsonyi János már 1896-ban megállapította, hogy a Gyula határához tartozó egykori Remeteháza településnek „magától érthetőleg az innen északkeletre eső, Kötegyánnal egybeolvadt Remete községhez semmi köze”. A Maday-féle *Békés megye történetében* egy szó sem szerepel Remetéről, Kötegyán újraterelődését a 18. század második felére teszi, úgy tűnik a szerző nem figyelt fel Karácsonyi megjegyzésére. A Dankó Imre és Korek József közös munkájaként megjelent *Kötegyán* című összefoglalás azonban már több ponton is tisztázta a két község egymáshoz való viszonyát. Mindkét munka 1960-ban jelent meg, Dankóéké vélhetően később, megállapításaik ezért nem kerülhettek be a megyei összefoglalásba. KARÁCSONYI 1896. 274; MADAY 1960. 273; DANKÓ–KOREK 1960.

² HAVASSY 1995. 39. (A feliratot a „Kat. 1.” jelű kép alapján javítottuk, a rövidítéseket feloldottuk.)

1712-re ismét az 1703 előtti állapot volt jellemző a térségre. Némileg másként alakult a szomszédos Békés vármegye története, ahol elsősorban a Gyula visszafoglalására irányuló hadmozgások miatt már korábban is számos helység elnéptelenedett, az 1695-öt követő években azonban Karácsonyi János kutatásai szerint a vármegye 31 települése települt újra. Itt ugyancsak a kuruc függetlenségi harc kitörése vetette vissza a fejlődést, mivel 1703-ban a Maros menti szerb határőrök támadásai következtében gyakorlatilag minden település megszűnt létezni. A visszaköltözés Biharral ellentétben jóval nehezkesebben indult be, és elsősorban Harruckern János György gyulai földesúr tevékenységének köszönhető, hogy az 1720-as évekre a megye már 19 lakott települést mutathatott fel.³ Addigra teljesen lezajlott az újratelepülés, ezért a későbbiekben már kifejezetten ritkán fordult elő, hogy lakott helység szűnjön meg, olyan esetről pedig szintén csak elvétve tudunk, hogy új település jött létre. A történelmi Békés vármegyében azonban több ilyen esetet ismerünk: a Harruckern-uradalomhoz tartozó Fás, Gerla és Nemeskerekai megszűntét, ill. Endrőd és Tótkomlós létrejöttét. A Kettős-Körös jobb partján, Békéstől északra elhelyezkedő Nemeskerekai lakói a folytonos árvizek miatt 1731-ben, Szent György nap táján (április 24.) költöztek át a lakatlan endrődi pusztára. Mivel ez utóbbi is Harruckern tulajdonában volt, a helységcserére egyértelműen a földesúr engedélyével kerülhetett sor.⁴ Gerla lakosainak zöme ugyancsak 1731-ben döntött úgy, hogy a csabaiakkal folytatott, számukra kedvezőtlen kimenetelű határperek és az állandó árvíz miatt zömük Gyulára, a többiek pedig Békésre, valamint Haan Lajos szerint Dobozra költözzön át; a földesúr pedig Kis-Gerla néven Csabához csatolta a települést.⁵ Nemeskerekéhez és Gerlához hasonló okok játszottak közre a Vésztőtől nyugatra, Körösladány szomszédságában volt Fás község megszűntében is. Fás lakossága ugyancsak az „árvizek rongálásai” miatt kényszerült a település elhagyására. 1748-ban engedélyt kértek és kaptak a földesúrtól, hogy más helységbe mehessenek. Erre a következő évben sor is került, és a lakosság Haan Lajos szerint Köröstarcsára és Vésztőre, Karácsonyi János véleménye szerint pedig Körösladányba vándorolt.⁶ Megyénk mai területén legutoljára a bihari térségben játszódott le lakosságcsere, amikor is Remetéről a szomszédos kötegyáni pusztára költözött át a lakosság.

³ Berény (Mezőberény), Békés, Csaba, Doboz, Fás, Füzesgyarmat, Gerla, Gyoma, Gyula, Kétegyháza, Körösladány, Nemeskerekai, Öcsöd, Szarvas, Szeghalom, Szentandrás (Békésszentandrás), Tarcsa (Köröstarcsa), Vári (Gyulavári) és Vésztő.

⁴ KARÁCSONYI 1896. 97. 239. A tudós történetíró itt korrigálta elődje, Haan Lajos állítását, amelyben a költözés időpontját 1718-ra tette. Egyébként Nemeskerekai lakói Haan szerint is a szüntelen árvíz miatt költöztek el. HAAN 1870. 170, 216.

⁵ Haan szerint a költözés 1736-ban történt, mi Karácsonyi véleményét tartjuk mérvadónak. HAAN 1870. 184–185; KARÁCSONYI 1896. 127.

⁶ HAAN 1870. 174; KARÁCSONYI 1896. 105. Márki Sándor szerint a rác csapatok 1735. évi itteni pusztítása vezetett a település megszűntéhez, ez, mint a helytörténetírásból kiderül, téves megállapítás volt. MÁRKI 1893. 49.

A Rhédey család birtokában levő Kötegyán és Remete valamikor a visszahódító háborúk során néptelenedett el. Egy időben készült, de sajnos datálatlan urbáriumuk még lakott településeként jegyzi őket. Eszerint Kötegyánban Burján János nemes személy, négy örökös jobbágy és 15 „napszamos” élt. Az adómentességet élvező nemes kivételével az örökös jobbágyok és a marhával rendelkező „napszamosok” évi egy tallért, míg a marhával nem rendelkezők 50 dénár évi adót voltak kötelesek fizetni a földesúrnak. A „zsákai jószághoz” tartozó Remetén ugyanakkor öt örökös jobbágy, hat „hadú”, azaz hajdú és ugyanannyi nemes lakott. Az örökös jobbágyok és a hajdúk közül az egész ekések egy tallért, a fél ekések egy forintot, a szegényebb jobbágyok pedig 60 dénárt voltak kötelesek fizetni. A nemesek (a Gellén család hat tagja) a kötegyáni Burján Jánoshoz hasonlóan itt is adómentességet élveztek. Ugyanitt még feltüntettek két jövevényt, a hajdúk között említett Pri-bék Jánost, valamint Todi (Toldi?) Tamást.⁷ Az 1692. évi kamarai felmérés már Kötegyánt és Remetét is lakatlanul találta.⁸

Két egykori remetei nemes, Gellén Ferenc és Gellén Péter 1700 tavaszán kért engedélyt elpusztult helységük újratelepülésére az akkor még fiatalos Rhédey Zsigmond „tutorjá”-tól, sóvári Soós Jánostól, aki a fiú mostohaapja, és egyben birtokügyeinek teljhatalmú intézője volt. Mivel Köteremete a szomszédos Kötegyánnal és Kötetarcsával együtt a Rhédey család tulajdona volt, Soós János megadta a kért engedélyt, egy évi adómentességgel, annak letelte után viszont évi hatvan forintban állapította meg az adó összegét. Ugyanakkor engedélyezte a régi-új telepesek számára a kötegyáni és kötetarcsai határok szabad használatát is.⁹ A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor egyértelmű volt, hogy a lakosság a szomszédos Sarkadra húzódjon be, ahonnan csak a vár kapitulációját követően tértek haza. A remetei férfilakosság a sarkadi hajdúkkal karöltve harcolta végig a függetlenségi háborút, többen magasabb rangban. Cseke György, Felföldi Péter és Gellén Ferenc remetei nemesek 1706-ban gyalogos káplárok (tizedesek) voltak, Olcsvári György pedig ugyancsak káplári rangban a lovas tizedet vezette. Az ugyancsak remetei Szebeni Mihály a kapitulációs tárgyalások idején (1711. január) már kompániás vicehadnagy, Farkas Gergely pedig főhadnagy volt. Sarkad feladását követően a remeteiek is hazatértek. Az 1713. február 12-én lezárt kamarai felmérés szerint akkor már 33

⁷ Kötegyán és Remete urbáriumai. Hely és dátum nélkül. MOL P 1868. RCSL 55. tétel.

⁸ Mezősi helyesen állapította meg, hogy a 399. sz. alatt említett Remete a Fekete-Körös mellett, Sarkadtól délre eső pusztával azonos, ám úgy vélte, hogy az a 17. századi pusztulás után többé már nem támadt fel. A 409. sz. alatti Remetét („Magyar Remethe”) a Belényestől északra, a Rossia-patak mellett levő településsel azonosította, ami ugyancsak helytálló. A névsornál viszont téved, amikor a 399. sz. alatti Remetéhez jegyzetben a Magyarremete nevet adja meg. Itt az zavarhatta meg, hogy a Belényes környéki Magyarremetét a lista Sarkad (408.) és Kötegyán (410.) között sorolta fel. MEZŐSI 1943. 118; Uo. 17. jz., 346, 348–349.

⁹ Sóvári Soós János és Rhédey Zsigmond engedélye Gellén Péternek és Gellén Ferencnek Remete megszállására. Szatmár, 1700. május 1. RCSL 55. tétel.

jobbágy és nyolc zsellér élt a helységben.¹⁰ A Rhédey család birtokába visszakerült település további történetének ismertetésétől most eltekintünk, csupán azt említjük meg, hogy az 1735-ben kitört kuruc felkelésbe közel harminc helyi lakos keveredett bele.¹¹

Mint fentebb írtuk, Remete megszűnésének idejét és okát a szakirodalomnak nem sikerült tisztázni. Az 1738-ban kitört pestisjárvány itteni elterjedéséről szóló hivatalos jelentéseknek és vizsgálatoknak köszönhetően azonban az első kérdést viszonylag könnyen meg tudjuk válaszolni. A pestis Bihar vármegyei kitöréséről szóló iratok ugyanis 1738. október elején még mindig új telepítésű községnek nevezik Kötegyánt; Bucsy Mihály október 3-i levele szerint pedig a remetei lakosság az elmúlt tél folyamán, tehát 1737–1738 fordulóján költözött át a „szomszéd pusztára Köte Remete erdeire”.¹² Egy 1738. október 9-én, Remetén (!) lefolytatott vizsgálaton megjelent négy helyi lakos korábban Remetén élt, vallomásuk felvételekor viszont már az újratelepült Kötegyán lakosai voltak. Bihar vármegye október 27-i jelentése ugyancsak az újtelepítésű Kötegyánt említi, azzal együtt, hogy Remete lakosai szétszóródtak, majd újra összegyűlve Kötegyánban teremtettek új otthon maguknak.¹³ A szokás nagy úr, ennek tudható be, hogy november elején még a Nagyszalontán élő vármegyei esküdt, Győry Gáspár és Bucsy Mihály alispán is Remetéről, ill. a remetei lakosokról emlékezett meg, holott mindketten tisztában voltak a helység megszűnésével. Mi több, október 25-én Károlyi Sándor is Remete nevű helységet nevezett meg a térség pestissel fertőzött települései között.¹⁴ (Győry Gáspár 1739. január 3-i jelentése egyébként a Kötegyánban élő remeteieket említi.) Megfelelő források nélkül csak gyaníthatjuk, hogy Nemeskerekihez, Fáshoz és Gerlához hasonlóan Remete elnéptelenedésében is a környezeti viszonyok (feltehetően itt is a bel- vagy árvíz) játszhattak közre. Erre utal, hogy a lakosság még a téli hidegben is vállalta a viszontagságokkal járó költözést. Az új otthon megteremtése azonban még hosszú ideig elhúzódhatott, mivel a helyiek Győry Gáspár szerint még novemberben is kezdetleges kunyhókban éltek.

Most pedig térjünk rá dolgozatunknak a pestis kötegyáni és sarkadi megjelenését bemutató második részére! Dávid Zoltán megállapítása szerint az 1738-tól 1743-ig tartó pestis egyike volt a hazánk lakosságát leginkább megtizedelő járványoknak. Az országos összesítés adatai szerint 250 000 embert ragadott el, Ma-

¹⁰ DANKÓ-KOZER 1960. 26–27.

¹¹ Itt szeretnénk megjegyezni, hogy a felkelés forrásaiban egy szó sincsen arról, hogy a remeteiek „papjuk vezetésével” csatlakoztak volna a felkeléshez, mint ahogyan a *Kötegyán* című munkában olvashatjuk. A helyi lelkész valóban a felkelőkkel való együttműködés gyanújába került, de különösebb terhelő bizonyítékok hiányában még csak vádat sem emeltek ellene.

¹² Bucsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagyvárada, 1738. október 3. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9447.

¹³ Minderre lásd a *Függelékben* közölt tanúkihallgatást, valamint az ahhoz írt lábjegyzetet.

¹⁴ Károlyi Sándor levele Batthyány Lajosnak. Nagykároly, 1738. október 25. MOL P 1314. Batthyány cs. lt. Missiles. Nr. 81255.

gyarország és Erdély akkori népességének 5%-át. A vármegyei adatok összehasonlítása alapján Biharból volt a legtöbb áldozat, Dávid számításai szerint összesen 34 900 fő,¹⁵ míg Debrecen szabad királyi városból 8645 lakos hunyt el pestisben. A járvány Erdélyből, egészen pontosan Nagyszebenből indult ki, majd Magyarország déli részein részben nyugat, részben pedig észak felé húzódott. A Károlyi Sándorhoz befutó vármegyei heti jelentések alapján Dávid Zoltán úgy vélte, hogy a járvány Biharban 1738 októberének végén jelent meg, és az első fertőzött települések Sarkad, Kötegyán, Szalonta és Nagybajom voltak. 1739 tavaszán újabb erőre kapott, a helységek másik részében viszont csak az év végén észlelték a betegséget. Az első hullám 1740 elejéig a vármegye 79 helységén vonul át, és 22 436 embert ragadott magával. Ekkor volt egyébként a debreceni járvány is.¹⁶ A Tiszántúlon tomboló járvány megfékezésével az uralkodó az egykori kuruc generálist, Károlyi Sándort bízta meg, aki a kerület teljhatalommal felruházott egészségügyi biztosaként szigorú biztonsági intézkedéseket hozott annak lokalizálása érdekében. A vármegyék, városok és falvak elöljárói, az ideiglenesen kinevezett commissariusok szinte napi pontossággal küldték hozzá jelentéseiket a halálos kór elleni óvintézkedésekről; a pestis kötegyáni és sarkadi pusztításáról viszont elsősorban nem a járványügyi aktákból, hanem a Károlyi levéltár személyenkénti levelezést tartalmazó anyagában („Missiles”) található levelekből értesülhetünk. Természetesen akadnak máshol is hasznos források, így pl. Bihar vármegye első óvintézkedéseiről Búcsy Mihály Bihar vármegyei alispánnak a Debrecen város levéltárában található híradása tudósít. Ebből kiderül, hogy a pestis először a Marostól délre első „Bánátus”, azaz a Temesi Bánság területén jelent meg, Arad vármegye azonban már elég korán – úgy tűnik, május első napjaiban – értesítette a bihariakat, hogy a szomszédos Zaránd vármegyében levő Kuvin és Kovasznicz helységekben is felbukkant a járvány. Rögtön a levél érkezése utáni második napon összehívták Bihar vármegye nemesi közgyűlését, és döntést hoztak arról, hogy a vármegye „ármásai” (fegyveresei) a nagyváradi püspökség hajdúival együtt, 25-én kivezényeltetnek a Fekete-Körös mentére, amely Bihar természetes határa Zaránddal. A fegyveresek parancsot kaptak, hogy senkit se engedjenek át, és felhatalmazták őket, hogy ha valaki erőszakkal akar átkelni a folyón, akár puskával szólítsák fel a visszatérésre, s ha nem engedelmeskedik, rá is lőhetnek. Aki viszont megfelelő passzussal (úti okmánnyal) rendelkezve akar átjönni a vármegyébe, annak előbb Nagyzerindre kell mennie, és onnan tovább Remetére. „Remetén pedig vagy on immár olly ell rendelt emberünk, az ki az szükséges passussokat meg tuggyá visgálni” – tájékoztatta május 8-án Debrecen városát Búcsy Mihály alispán. A gyűlés határozatát egyébként Arad vármegyének is megküldték azzal a felhívással, hogy azt Zarándban is hirdessék ki,

¹⁵ Az első, 1738–1740 közötti hullám 22 436; a második, 1742–1743. évi pedig 12 464 áldozatot követelt. DÁVID 1971. 183.

¹⁶ DÁVID 1971. 181–182.

hogy az ottani lakosok is vigyázzanak magukra, és alattomban ne próbáljanak átkelni a folyón, életük veszedelmével.¹⁷ Ekkor még a pestisről bővebben a bihariak sem tudtak, július közepe táján viszont már újabb lépéseket tettek a járvány betörésének meggátolására. Részint az Erdély felőli, részint pedig a Sebes-Körössel átellenben, a szomszédos Zaránd, Arad és Békés vármegyék felőli passzusokon állomásozó vármegyei katonák és a rendőri feladatot ellátó ármások azonban nem voltak elegenden a feladat elvégzésére. Ezért újabb embereket fogadtak fel, s így amazok a „harmadik rendbéli fogadott strássák”-kal megerősítve öt commissarius irányítása alatt végezték feladatukat.¹⁸ Ezzel egy időben a Fekete-Körös mentének szisztematikus lezárását is elrendelték. A határozat szerint a folyó mentén végig ármásokat, azaz vármegyei fegyvereseket helyeztek el, akik feladata éjjel-nappal a szomszédos Zaránd felől érkezők ellenőrzése zajlott, de egyúttal Remeténél volt Bihar vármegye Arad felőli passzusa is. Egyedül azok jöhettek át, akik megfelelő passzussal rendelkeztek, de még ők is csak Nagyzerind felől Remeténél léphettek be bihari területre, azt követően pedig Szalonta felé kellett továbbmenniük. Visszafelé ugyanez az útvonal volt kijelölve. Addigra már Remetén tartózkodott Bihar vármegye egyik commissariusának négy ármással, az ő feladatuk volt a jövő-menő utazók passzusainak a vizsgálata.¹⁹

Augusztus 23-án Búcsy Mihály alispán azt jelentette Károlyi Sándornak, hogy néhány nappal korábban egy Kerepesi nevű férfi érkezett a remetei átkelőhöz. A remetei commissarius, Csárada Mihály a szokott mód szerint feltartóztatta, és több passzust (útlevelet), valamint egyéb írásokat talált nála. A Kerepesinél talált okmányokat a commissarius rögtön beküldte Búcsynak, aki azonnal rájött, a férfi azonos lehet azzal a Kerepesi János nevű személlyel, akit Károlyi éppen ezen a környéken kerestetett néhány nappal korábban, ezért ő is továbbküldte az iratokat Károlyinak. Mivel elképzelhetőnek tartotta, hogy az őrizetes valóban azonos a keresett személlyel, Károlyi parancsáig továbbra is fogságban tartják, ha pedig kiderül az ártatlansága, és Károlyi visszaküldi az okmányokat, a feltartóztatott személyt rögtön szabadon engedik.²⁰ Károlyi rögtön válaszolt, és a feltartóztatott férfi azonnali elfogatását rendelte el, aminek Búcsy eleget is tett. Mivel Kerepesi „eleget szellőzött” Remetén a több napja tartó feltartóztatásban, az alispán úgy vélekedett, hogy nem kell attól tartaniuk, hogy esetleg megfertőzi a vármegye tömlöcében tartott többi rabot, mivel ha fertőzött lenne, már kiütököztek volna rajta a pestis tünetei. Ezért augusztus 30-án déltájban be is hozták Nagyváradra, és vásra verve tömlöcbe vetették. Búcsy szerint amúgy is „egyéb és elég veszedelmes nyavalyába va-

¹⁷ Búcsy Mihály alispán levele Debrecen városának. Nagyvárad, 1738. május 8. HBML, Debrecen város levéltára. XV. 26/1. Missiles. Nr. 268. (Függelék, 1. sz.).

¹⁸ Bihar vármegye levele Károlyi Sándornak. Váradolaszi, 1738. október 27. MOL P 396. KCSL Acta publ. 6. Acta Sanitatis. 1. tétel.

¹⁹ Búcsy Mihály levelei Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1738. július 18. és október 3. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9453, 9447.

²⁰ Búcsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1738. augusztus 23. Uo. Nr. 9449.

gyon szegény feje, az mely igen gyakran másvilágra szokta vinni az embert”. Ezt egyébként Győry Gáspár esküdtnek a rabbal küldött levele alapján gondolta.²¹ Károlyi Sándor rögtön megírta az esetet gróf Batthyány Lajos kancellárnak, aki szeptember 10-én Bécsből arról tudósította az egykori kuruc generálist, hogy az elfogott férfi ügyében már olyan határozat született, amely szerint azt erős őrizet alatt kísérik Kassára, ahol a további rendelkezésig katonai őrizet alatt kell tartani.²² Kerepesi bűnét nem ismerjük, abból viszont, hogy több passzust és egyéb okmányokat is találtak nála, valamint maga a főkancellár foglalkozott az ügyével, úgy véljük, hogy nem köztörvényes cselekedetért vették őrizetbe. Ekkor ugyanis már javában zajlott a török háború, amelyben Károlyi Sándor huszárezrede is részt vett a generális fia, Károlyi Ferenc ezredes parancsnoksága alatt. Idehaza pedig az tartotta lázban a közvéleményt, hogy az alig három évvel korábban Rodostóban elhunyt II. Rákóczi Ferenc idősebbik fia, József a török határ közelébe érkezett; a szultán által Erdély fejedelmévé kinevezett trónkövetelő néhány száz főnyi, bujdosókból és a császári hadsereg kötelékeiben harcoló magyar huszárezredek hozzá átszökött katonáiból álló csapatai pedig az összecsapásokban is részt vettek a törökök oldalán. Bár nem kizárható, hogy a Károlyi által közölt személy katonaszökevény volt, véleményünk szerint letartóztatását inkább a fiatal Rákóczi mozgalmával kell kapcsolatba hoznunk.²³

Mindez azonban csak epizódja volt a pestis bihari megjelenésének. A veszély fokozódására jellemző, hogy október elejére már hat hajdúból álló strázsa (őrség) tartózkodott Remetén a vármegye megbízott commissarius mellett. Az őrség számának megemelése nem ok nélkül történt, mivel Búcsy Mihály október 3-i jelentése szerint az elmúlt napokban négy kötegyáni cigány és ugyanannyi magyar lakos halt meg pestisben. Ezért a települést a vármegye fegyvereseivel azonnal körbezárták, hogy a járvány tovább ne terjedjen Nagyvárad felé.²⁴

Biharban egymástól függetlenül több térségben ütötte fel fejét a halálos kór. Károlyi Sándor már október 25-én tájékoztatta gróf Batthyány Lajos kancellárt, hogy Biharban a szomszédos Békés vármegye felől Keresztszeg (Körösszegapáti), Zsáka, Sarkad és Remete (!); Erdély felől pedig Várvíz, Papfalva és Baromlak helységeken ütötte fel fejét a járvány.²⁵ A vármegyének október 27-én Károlyi

²¹ Búcsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagykereki, 1738. augusztus 31. Uo. Nr. 9450.

²² „Kerepessy eránt lett már olly rendellés, hogy figyelmetes vigyázás alatt Kassára vitetessék, s ott hadi istrása alatt további dispositióig secure tartassék.” Batthyány Lajos levele Károlyi Sándornak. Bécs, 1738. szeptember 10. Uo. Nr. 4156.

²³ Az 1738-ban folytatott vizsgálatok eddig feltárt anyagában nem találkozunk Kerepesi névvel. ESZE-VÁRKONYI 1952. 130–131; Rákóczirol, valamint a feltételezett magyarországi és erdélyi hívei utáni hajszáról újabban lásd: PAPP 2003.

²⁴ Búcsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1738. október 3. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9447.

²⁵ „... már Bihar Vármegyében is Keresztszegh, Sáka, Sarkad és Remete nevű helységeken Békés felől, Erdély felől pedig Várvíz, Papfalva és Baromlak nevű helyekben bé lépett.” Károlyi Sándor levele Batthyány Lajosnak. Nagykároly, 1738. október 25. MOL P 1314. Batthyány cs. lt. Missiles. Nr. 81255.

Sándorhoz írt beszámolója hasonlóan vázolja a pestis helyi felbukkanását. A jelentés szerint először a belényesi járáshoz tartozó Sarkad és Kötegyán fertőződött meg, azután pedig a sárréti járásban levő Körösszegapáti, s végül az érmelléki járásban, a micskei uradalomhoz tartozó román lakosságú Baromlak, Papfalva és Várvíz településekre terjedt át a járvány. Kötegyán és Sarkad mellett hamarosan a szomszédos Szalontán, valamint a vármegye sárréti járásában levő Biharnagybajomban is megjelent a pestis.²⁶ A betegség első hírére vizsgálatot rendeltek el az érintett térségekben. Búcsy Mihály alispán parancsára pl. október 25-én Fejér Mihály megbízott szolgabíró és Kovacsics György esküdt Margittán kihallgatott egy Pópa János nevű papfalvi ortodox papot. Számunkra azonban jóval fontosabb, hogy Remetén (!) már két héttel korábban lezajlott egy hasonló vizsgálat. Október 9-én ugyanis Buday István szolgabíró a helységben négy (egykori) remetei és négy sarkadi polgárt hallgatott meg a pestis helyi felbukkanásáról. Az alább ismertetett tanúvallatás, valamint a korabeli jelentések alapján egyértelmű, hogy Bihar vármegye területén először valóban Kötegyánban, ill. a szomszédos Sarkadon ütötte fel fejét a halálos kór.

Az október 9-i tanúvallatás során elsőként Felföldi Péter 60, Gellén Ferenc 70, Farkas Gergely 50 és Antal István 60 éves (egykori) remetei lakosokat hallgatták meg. Az akkor már Kötegyánon élő Felföldi Péter, Gellén Ferenc és Farkas Gergely Remete régi lakosai közül kerültek ki, mindhárman nemesemberek voltak, Gellén Ferenc pedig 1700-ban a falu újratelepítésének egyik szorgalmazója volt. Érdekességként jegyezzük meg, hogy mindhárman a sarkadi kurucok között harcolták végig a Rákóczi-szabadságharcot. Felföldi és Gellén 1706-ban egyaránt gyalogos káplár (tizedes) volt, a korábban közlegényként szolgáló Farkas Gergely pedig a vár feladása idején már kompániás főhadnagyként szolgált.²⁷ A kuruc világ emléke egyébként Buday Istvánnak adott válaszukban is felbukkan, mivel arra a kérdésre, hogy miből tudják megállapítani a halálozások okát, a következőt válaszolták: „[a] kurucz világban is hasonlóképpen holtanak az pestisben, akkor is közöttünk lévén az pestis”. Mindez teljesen megfelel a valóságnak, ugyanis a sarkadi hajdúk 1710 júliusában többek között azért nem akartak átköltözni az újjáépítendő szarvasi

²⁶ „Istennek eő Szent Felséginek kemény étletibül ezen *Nemes Vármegyének* is már három Processusában, nevezetessen leg elsőben is a Belényessi Processusban Sarkad és Köte-Gyán nevű két helységek, annak utána az Sárréthi Processusban, Keresztszeg-Apáti nevű edgy helységre, és az után az Ér mellyéki Porcessusban levő Micskei Dominiumban, Várvíz, Papfalva és Barom lak nevű három helységre által hatott Pestisnek.” Bihar vármegye levele Károlyi Sándornak. Váradolaszi, 1738. október 27. MOL P 396. KCSL Acta publ. 6. Acta Sanitatis. 1. tétel; Lásd még a kancelláriához írott levelüket. MOL A 27. MKL Litterae Comitatum. Fasc. 3. Nr. 21.

²⁷ A sarkadi vár egykori katonái és tisztjei kapcsán nem adunk meg külön hivatkozást. A közeljövőben megjelenő *Sarkadi hajdúk* című monográfiánkban minden olyan általunk ismert kuruc vitéz (a kutatás jelenlegi állapota szerint 310 fő) életrajzi adatait közölni fogjuk, aki 1703–1711 között bizonyíthatóan Sarkadon tartózkodott, ill. ottani születésűként vagy lakosként a reguláris ezredekben szolgált.

várba, mert a vidékükön csak nemrégiben megszűnt pestis mintegy 130 hajdút ragadott magával közülük, s így még a saját erősségük védelmére sem voltak elegendek.²⁸

A kötegyáni lakosok beszámolója szerint 1738-ban először nem a faluban, hanem a remetei passzuson jelentkezett a járvány, midőn augusztus közepe táján bizonyos zsidók érkeztek oda, és ott temették el a halott szolgáljukat. Ezután csakhamar elhunyt a remetei dinnyecsősz felesége is, akit ugyanott még egymás után öt további személy követett. Felföldiek szerint ők voltak a pestis első áldozatai. A vármegye Remetén állomásozó őrsége azonban nem szerzett tudomást a halálestekről, mivel a halottakat az éjszaka leple alatt, „lopva” hordták ki szekéren, és a helység temetőjében hantolták el a csőszök. A két remetei csősz családja ugyanakkor bejárt Kötegyánba, és minden bizonnyal addigra már ők is megfertőződtek. A járványt azonban nem egyedül ők hurcolhatták be a településre, mivel a helyiek tudta nélkül Gyula felől egy cigány is érkezett a kötegyáni cigányok közé. Elsőként a látogató halt meg, őt szeptember 25-e körül a helyi „lakos” cigányok közül még heten követték, s hamarosan már a kötegyáni magyar lakosság is hullani kezdett. A Gyuláról érkezett cigány egyébként a „vizes récségen” jött át Sarkad felé, az ottani cigányok közé, majd onnan ment tovább a kötegyáni cigányokhoz. Ezért nem figyelt fel rá sem a Remetén tartózkodó őrség.

Alig két hét leforgása alatt 31 helybéli halt meg pestisben, de a vizsgálat napja körül úgy tűnt, mintha csillapodna a járvány. Október 7-én ugyanis még nyolc halott volt, 8-án már csak kettő, és október 9-én is csak két halotról tudtak. Addigra azonban már sokan megfertőződtek a helységben, a jegyző is betegen feküdt, igaz, néhány helybelinél a gyógyulás jelei is mutatkozni kezdtek.

A szolgabíró különösen fontosnak tartotta megtudni, hogy tovább terjedhet-e a fertőzés a községből. A helyiek szerint csupán egy ízben történt meg, hogy fertőzött személy hagyta el a települést, mivel Szűcs István zsákai lakos, Szűcs Mihály ottani nemesnek, a Rhédey család tisztartójának az idősebbik fia Kötegyánból szekéren Zsákára vitte János nevű öccsét. Ez utóbbit előbb a hideg lelte, majd mirigy keletkezett rajta, tehát egyértelműen megkapta a fertőzést; Szűcs István azonban kijelentette a kötegyáni tanácsban, hogy „Isten úgy segéllyen, többen holtanak meg Zsákán gúgában, mint itten”.

A Rákóczi-szabadságharc idején Sarkadon is pusztító pestisjárványt túlélt kötegyániak egyébként pontos leírást adtak a fertőzés tüneteiről. Eszerint a fertőzés első jele, hogy a beteget a „hideg leli el”, azután pedig mirigye vagy gugája keletkezik. Ez a pestissel fertőzött személy esetében hol a hónaljájékon, hol a combján, hol pedig a füle tövéen nyilvánul meg guga vagy csomó formájában. Másoknak csak a fejük kezd el fájni, és utána jelenik meg a guga. Néhányukon pokolvar is van, de az nem minden betegnél törvényszerű.

²⁸ ZSILINSZKY 1872. 24; BÁNKÚTI 1988. 124–125.

A kötegyániak után Buday a szomszédos Sarkad négy lakosát hallgatta ki. Az egykori hajdúvárosból a körülbelül 80 esztendő főbíró, Berke János kíséretében három fiatalabb férfi: Pap Péter jegyző, Tóth János és Sós Mihály jelent meg a szolgabíró előtt. Az idős Berke János Rákóczi egykori kurucái közül került ki, és már több ízben viselte a bírói tiszteletet. Ő volt Sarkad első bírója az 1711. január 11-ei kapituláció után, amikor a városba kivonult hajdúk eldöntötték, hogy csak az maradhat továbbra is köztük, aki vállalja, hogy a jövőben a város minden közterhéből kiveszi a részét. Ezután még 1723-ban és 1738-ban is őt választották meg Sarkad első emberének. A város köztisztviselőiben álló főbírájánál jóval fiatalabb Tóth János és Sós Mihály nevét az 1735. évi parasztfelkelés, az ún. „Péró-lázadás” sarkadi résztvevői közül ismerjük.

A sarkadiak szerint náluk október 9-e táján még nem igen sűrűn haltak az emberek. A halottak között volt, aki „természet szerint való halállal”, más pokolvarban hunyt el. Legutóbb egy Csök István nevű csősz egy héten át feküdt pokolvarban. Mojses István leányának a szemöldökén volt, az is egy hétig feküdt benne, majd mindketten meghaltak. Egy Deres nevű lakos leánya október 7-én betegedett meg, és másnap éjjel meg is halt. Neki egyértelműen mirigyje volt, 9-én temették. Egyébként először Sarkadon is a cigányok közül haltak meg, de az előjáróság nem hallott arról, hogy „gugában holtanak volna”, azaz fertőzöttek lettek volna. (Különben a kötegyániak is úgy tudták, hogy október 9-e előtt négy sarkadi lakos halt meg pestisben.)

Mivel maguk külön nem vizsgálták, a sarkadi előjárók nem is hallottak arról, hogy október 9-e körül lettek volna betegek a városban. A vármegye parancsa szerint mindig körültekintően vigyáztak, ezért nem tudják, hogy honnan jöhetett közéjük a betegség. Arról viszont a kötegyániakhoz hasonlóan ők is beszámoltak, hogy Gyuláról valóban érkezett Sarkadra egy cigány, amikor viszont keresni kezdték, a sarkadi cigányok közül átment a kötegyániak közé, és ott halt meg. A sarkadi és kötegyáni cigányok közül a tanúvallatásig már többen meghaltak, Berke János és társai viszont nem hallottak arról, hogy a pestis a szomszéd településen kívül bárhol felütötte volna a fejét a vármegyében.²⁹

Bár a kötegyáni előjárók vallomása alapján úgy tűnt, hogy október 9-e körül már csillapodni kezdett a járvány, valójában még egy hónap múlva is teljes erővel dühöngött. A Nagyszalontán élő Győry Gáspár Bihar vármegyei esküdt november 4-én részletes levélben számolt be Bucsy Mihály alispánnak a pestis kötegyáni tombolásáról. Győry mindent elkövetett a pestis megfékezésére, Kötegyánba hat mázsa sót küldött át, levele megírásáig azonban cseppet sem látszott megszűnni az „Istennek haragos ítéleti köztök”. A nyomorult helységben szeptember 25. és november 2. között már összesen 165-en haltak meg; szinte már a túlélők sem voltak ennyien. „Egy néhány jó gazdák elmentenek az koporsóban”; volt olyan ház, ahol csak

²⁹ Minderről lásd: *Függelék*, 2. sz.

egyetlen ember maradt életben, s így öt-hat „gunyhóbeliek” is kénytelenek voltak összeköltözni. Győry leveléből kiderül, hogy az első tizenöt nap során elhunyt 31 személyhez képest, az október 9. és november 3. között eltelt huszonnégy nap alatt már 141 (!) kötegyáni lakos esett a pestis áldozatául. November 2-án egyébként hat halott volt, 3-án hét, és a pestis csöppet sem tűnt lankadni. A lakosság nagy gyötrelemben volt, olyannyira, hogy Győry szerint „csak nem az késértésre jutnak”, azaz némelyek már az öngyilkosságra gondoltak kilátástalan helyzetükben.

Győry Gáspár levele az október 9-i kötegyáni tanúvallatáshoz hasonlóan ugyancsak pontos leírását adja a fertőzés tüneteinek. Akire rátör „azon mérges nyavalya”, először erős hideglelés veszi elő, és csakhamar már meglátszik a mirigy a füle tövében, a torkában, a hónaljában vagy a combján. A mirigy vörös színű, mellette pokolvar van, ami nagyon szederjes vagy fekete. Némelyek két-három napon belül meghalnak, és ritka az olyan eset, amikor valaki le tudja gyúrni a betegséget. A haldoklók sokat beszélnek magukon kívül, állandóan szomjaznak, nagyon sokat isznak, de az italt rögtön ki is hányják. Akik még járkálni tudnak, azoknak elváltzott az „ábrázattyok”; olyanok, mintha frissen szabadultak volna a tömlöcből. Egész nap mást sem tesznek, mint hogy az erdőt „baragattyák”, és koporsókat készítenek. Mindannyian „sírnak, keseregnek, óhajtnak, reménkednek”, hogy imádkozzanak értük, hogy az Úristen „elígídcse megh, és szüntesse meg haragját, parancsoljon az öldöklő Angyalnak, hogy tégye hüveiben fegyverét”. Győry Gáspár beszámolójának talán legtragikusabb része egy kötegyáni család tragédiáját beszéli el. Az egyik várandós asszonynak, aki nem sokkal korábban veszítette el a férjét, ikrei születtek, de a két kicsi a hasánál összenőve jött a világra. Az asszony nem sokra rá szintén meghalt, és bár a kisdetek életben maradtak, mindössze egy nyolcéves leányka volt életben a családból, hogy gondoskodjon róluk. Ugyanakkor a sarkadi lakosság is rettenetesen el volt keseredve, és bár Győrynél még november 4-ig nem jelentkeztek, az esküdt remélte, hogy hamarosan írni fognak neki, s így Károlyit is tudósíthatja a sorsukról.³⁰

Győry levele november 10-én este hét óra tájban érkezett meg Nagyváradra Búcsy Mihály alispánhoz, aki sietett tájékoztatni Károlyi Sándort a szomorú hírekről, sőt, a levelet is lemásolta. Mivel Remete és Sarkad a többi helységtől elkülönülve, szinte Bihar vármegyén kívül helyezkedett el, a vármegye vezetősége nem is nagyon tartott attól, hogy a „miridgyes ragadvány” onnan tovább terjedjen, ezért kevesebb „istrázálással” (örkődéssel) vigyáztattak a két helységre. Ugyancsak könnyű volt ellenőrzésük alá vonni a kicsiny Apáti (Körösszegapáti) és Várvíz települést, akárcsak Szentmiklóst; a jóval népesebb Szalontán viszont már gondot okozott a lakosság felügyelete. Búcsy Mihály alispán azt remélte, hogy sikerül rávenniük a szalontaiakat, hogy a fertőzötteket különválasszák az egészséges lakosságtól. A vá-

³⁰ Győry Gáspár Búcsy Mihálynak írott levelének a kivonata. Nagyszalonta, 1738. november 4. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9452.

rosban élő Győry Gáspár el is követett mindent ez ügyben, de próbálkozásai folyamatosan a helyiek ellenállásába ütköztek.³¹

November 3. és december 10. között Sarkadon már csak húsz haláleset történt, a néhány beteg is gyógyulóban volt, s úgy tűnt, hogy a járvány szűnőfélben van a városban. Kötegyánban pedig december 10-ig már legalább 13 napja nem volt halálozás.³² Úgy tűnik, hogy a járvány három hónapig tartó dühöngés után Kötegyánban december közepe táján szűnt meg, mivel Győry Gáspár 1739. január 3-i jelentése szerint „Kötegyánba ... az remeteijek köszt” (!) már három hete, hogy egyetlen pestises halott sem volt, sőt, újabb megbetegedést sem tapasztaltak. Sarkadon is lényegesen csillapodott a járvány, igaz, ott még előfordult heti egy vagy két-három halott. Győry leveléből egyébként azt is megtudhatjuk, hogy 1738-ban a járvány összesen 433 áldozatot követelt Sarkadon.³³ Ugyancsak a fertőzés csillapodását jelzi, hogy a Győry által január 25-én lezárt jelentés szerint az újév folyamán Sarkadon már csak kilenc, Kötegyánban pedig mindössze egy (!) halott volt! Két datálatlan kimutatás alapján Sarkadon legfeljebb február közepéig tarthatott a járvány, mivel azt követően ott sem történt újabb megbetegedés vagy haláleset. Bihar vármegye márciusi kimutatása szerint Sarkadon és Kötegyánban február 15. és március 21. között már egyetlen megbetegedést sem tapasztaltak. A lista szerint rajtuk kívül még Inánd, Madarász, Cséffa, Keresztúr (Sarkadkeresztúr), Szentmiklós, Várvíz, Baromlaka és Közepes tartozott a pestis mentes helységek közé; Madarász, Kötegyán, Cséffa és Közepes neve mellé pedig még azt is feljegyezték, hogy a település köré vont kordont feloldották.³⁴ A következő, március-áprilisi összesítés már csak Sarkadot említi, ahol március 21. és április 5. között sem tapasztaltak újabb megbetegedést. A felsorolt települések közül hasonló volt a helyzet Keresztúron, Szentmiklóson és Baromlakán is; Inánd, Kötegyán és Várvíz esetében időközben ugyan-

³¹ Búcsy Mihály levele Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1738. november 10. Uo. Nr. 9452.

³² „Mostanis obligatiom szerint kívántam az Urat informálnom, az Istennek haragos ítéleti iránt, Sarkadon a’ 3. 9vembris usque 10. Decembris 20 holtanak, és láttatik szünni, á’ mint is betegek nem igen vannak, a’ kik vannak is, igen fordulnak; Kőte Gyámban pedig ez mai napig, jó 13 napokon egy is nem holt.” Győry Gáspár jelentésének kivonata. Nagyszalonta, 1738. december 10. Mellékelve Károlyi Sándor Erdődről, 1738. december 27-én Batthyány Lajosnak írott leveléhez. MOL P 1314. Batthyány cs. lt. Missiles. Nr. 81245. („Extractus Literarum, Scudatae Informationis Domini Comissarii Gaspari Győri, Sub dato 10ae Decembris.”)

³³ „Az mi illeti az sarkadiaknak dolgokat, mégh szemenként, egy hétben hol egy, hol kétő és három halotak is vannak azon Istennek ítéleti miat, és betegek is taláttanak, de jó Istennünknek kegyelmességibül igen szűnik, közülek el hulattanak az Istennek ítéleti miatt proximé el múlt esztendőnek végéigh in Summa 433. Kötegyánba pedig az remeteijek köszt Istennek könyörülő Szent Irgalmasságábül három hetei el múltanak, hogy egy hallott is nem vólt, sőt betegh is közöttek nincsen.” Kivonat Győry Gáspár Bihar vármegyei esküdt jelentéséből. Szalonta, 1739. január 3. MOL P 396. KCSL Acta publ. 6. Acta Sanitatis. 1. tétel. („Informatio Domini Jurassoris Gasparis Győri. Szalontae, 3a Januarii datata, et transmissa.”)

³⁴ „Extractus Status Locorum Infectorum in Inchyti Comitatu Bihariensi; In Mense Martio.” Uo. 3. tétel.

csak megszüntették a kordonokat.³⁵ Beöthy Imre és Palugyai Imre április 28-án már azt jelenthette Károlyi Sándornak, hogy addigra a vármegye tizenegy településén oldották fel a vesztegzárat. Ezek: Gyapjú, Keresztszeg-Apáti (Körösszegapáti), Cséffa, Madarász, Sarkad, Keresztúr, Kötegyán, Inánd, Baromlaka, Középes és Várvíz, vagyis Gyapjú kivételével a két összesítésben említett helységek.³⁶

Mint a fentiekben láttuk, a Károlyi Sándorhoz beérkező vármegyei jelentések alapján korábban október végére lehetett datálni a pestis Bihar vármegyei kiterjedését. Bucsy Mihály alispán október 3-án Károlyihoz írott levele, valamint az október 9-én Remetén lefolytatott vizsgálat a korábban megállapított október végi időpontot jóval előbbre teszi. Eszerint előbb a Remeténél augusztus végén megjelenő zsidó kereskedők, majd a szeptember 25-e előtti napokban Sarkadról Kötegyánra érkező gyulai cigány megjelenésével jelentkezett a fertőzés a remetei csőszök családja, illetve a kötegyáni lakosok körében.³⁷ A járvány – ma Bihar vármegyei áldozatokat járásonként, helységenként, család, név, nem és életkor szerint tartalmazó felsorolás alapján – 1738-ban, illetve 1739 elején Sarkadról 449 (245 férfi és 204 nő), Kötegyánról pedig 248 (127 férfi és 121 nő) áldozatot követelt.³⁸ Nem élte túl a halálos kórt Berke János sarkadi főbíró és a kötegyáni Antal István sem. A pestis vitte el a már korábban elhunyt legendás sarkadi várkapitány, Szabó Sándor özvegyét, Szűcs Erzsébetet (64), és egyetlen, Sándor nevű fiát (37), de számos, még élő egykori hajdút sem kímélt meg. A „nagy halál” idején hunyt el a törökellenes háborúban, majd a Rákóczi-szabadságharcban kitűnt, az 1711. január 11-i sarkadi kapitulációt aláíró Óssy (Leelőssy) Gáspár (60), a Leelőssy család legidősebb tagja, aki már a török elleni háborúból is kivette a részét. Rajta kívül még a bíróságviselt Fekete János (49), valamint Illyés János (60) és Pribék István (52) egykori kuruc vitézek is a pestis áldozatai között voltak, Kötegyánból pedig Szebeni Mihály (60), a sarkadi sánc egykori kompániás vicehadnagya hunyt el a pestis következtében.

³⁵ „Extractus Status Locorum Infectorum in *Incltyi Comitatu* Bihariensi; In Martio et Aprili.” Uo.

³⁶ Beöthy Imre és Palugyai Imre levele Károlyi Sándornak. Nagyvárad, 1739. április 28. Uo. 1. tétel.

³⁷ Mint fentebb jeleztük, a két szomszédos településre vonatkozó jelentések zöme a Károlyi család nemzeti levéltárának „Missiles” anyagában található, míg Dávid Zoltán elsősorban a járványügyi iratokat tartalmazó „Acta Sanitatis” iratait használta fel munkája megírásakor. Mindez azonban nem változtat a kiváló történész-statisztikus alapvető megállapításain.

³⁸ Mindkét számot utólag korrigáltuk a névlisták alapján. Az eredeti összesítésben ugyanis 452, ill. 252 fő szerepel. Némileg ellentmond ennek Győry Gáspár 1739. január 25-i jelentése, amelyben még Sarkadon 444 fő volt, Kötegyánnál viszont már akkor 255, tehát héttel több, mint a végleges összesítésben. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a különböző összesítések nagyjából fedik egymást. A kötegyániak esetében egyébként az is elképzelhető, hogy a korábbi összesítés még idegeneket is tartalmazhatott, a név szerinti felsorolásnál viszont már csak a helység saját halottjait tüntették fel. Valószínű továbbá, hogy Győry idézett jelentésében az egyébként is minimális eltérések az okmány másolása során keletkeztek, s erre utal, hogy már a különböző nemű és korú elhunytak egyes adatait is rosszul összesítették: a sarkadiak esetében ugyanis ez 444, a kötegyániaknál pedig 255 főre jön ki. Győry Gáspár jelentése. Szalonta, 1739. január 25. MOL P 1314. Batthyány cs. It. Missiles. Nr. 81272. Csatolva Károlyi Sándor Erdődről, 1739. február 4-én Batthyány Lajosnak írt leveléhez.

Berke János sarkadi főbíró és társai által a város első pestisben elhunyt halottjaként megnevezett Csek István csősz csupán 30 éves volt, öt három gyermeke, a hatéves Katalin, a négyéves Sára és az alig másfél esztendő Anna követte. Mózes István gyermekei közül a 15 éves Ilona, a 13 éves Katalin, a 11 éves Judit és a 8 éves János esett a pestis áldozatául. A Deres család hat gyermekét veszítette el: Sárát (16), Juditot (15), Ferencet (14), Ilonát (13), Andrást (9) és a hatesztendő Máriát.³⁹

A pestis 1741 novemberében ütötte fel újra a fejét Biharban, immár Piskolt, Darvas, Esztár stb. helységeken. Elsősorban a korábban megkímélt településeken szedte áldozatait, és csak 1743 végén szűnt meg. A második hullámnak egyébként 12464 Bihar vármegyei lakos esett áldozatául.⁴⁰ Sarkad és környéke ekkor már a fertőzéstől mentes vidékekhez tartozott. Jellemző erre, hogy Beliczay László Bihar vármegyei szolgabíró is ide húzódott Nagyváradról, és szeptember 24-én Sarkadról írt Károlyi Sándornak. Beliczay még december elején is a városban tartózkodott, és mindössze az okozott gondot neki, hogy katolikusként „spiritualis consolatio”, azaz lelki vigasz nélkül maradt, mivel Sarkad és környéke akkortájt még teljesen református vidék volt.⁴¹

³⁹ Minderről lásd a pestisjárvány Bihar vármegyei áldozatainak név, nem és kor szerinti kimutatását! HBML A forrásainkban idézett helységek közül egyébként Nagyszalonta szenvedte el a legnagyobb veszteséget, összesen 1021 lakos esett a járvány áldozatául. Biharnagybajomban 556, Körösszegapátiban pedig 214 személy halt meg pestisben. A vármegye keleti felén levő Baromlakán ugyanekkor mindössze 31-en, Várvíz helységben pedig 128-an haltak meg. Az arányok érzékeltesítéséhez közzöljük a Sarkad és Kötégán közelében levő Bihar vármegyei települések adatait is: Geszt: 317, Harsány (Körösnagyharsány): 178, Keresztúr (Sarkadkeresztúr): 41, Mezőgyán: 152, Ugra (Bihar-ugra): 228 és Zsadány 258 fő. DÁVID 1971. 183, 190. (Térkép az elhunytak számával.)

⁴⁰ Uo. 182.

⁴¹ Beliczay László levelei Károlyi Sándornak. Sarkad, 1742. szeptember 24. és december 5. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 6302–6303.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban először Búcsy Mihály Bihar vármegyei alispán Debrecen városához írt levelét (Nagyvárad, 1738. május 8.), majd Bihar vármegye Remetén, 1738. október 9-én a pestis kötegyáni és sarkadi terjedéséről felvett tanúvallatását közöljük. Ezt követően Győry Gáspár vármegyei esküdtnak a pestis kötegyáni pusztításáról Búcsy Mihályhoz írott levelét (Szalonta, 1738. november 4.) adjuk közre. Az iratokat minden esetben betűhív átírásban adtuk meg, az ékezeteket a mai helyesírásnak megfelelően alakítottuk, a felesleges nagybetűket pedig elhagytuk. A forrásokban található rövidítéseket dőlt betűvel oldottuk fel. Ugyancsak dőlt betűvel, szögletes zárójelben adtuk meg a latin szavak feloldását is. Végezetül fontosnak tartjuk ismertetni a járvány helyi áldozatait is, a pestis Bihar vármegyei áldozatait járásonként, helységenként, család, név, nem és életkor szerinti felsorolásából. Ez utóbbi forrásunk elejétől végig latin nyelven íródott, az adatok felhasználásának megkönnyítése érdekében viszont teljes egészében magyarul közöljük. A családneveknél jobbnak láttuk a forrásban használt írásmódot használni; ahol lehetőségünk volt rá (lábjegyzetben), megadtuk az általunk helyesnek vélt alakot is. A nevek egy részében csupán minimális eltérés található, ezek esetében a helytörténészek, családfakutatók feladata eldönteni a két településen használatos (vagy egykor használt) helyes alakokat. Ilyenek pl. a Gaál – Gál, Kis – Kiss, Kovács – Kováts, Olcsváry – Olcsvári, Szatthmáry – Szatthmári – Szathmári, Szűcs – Szűts. Néhány esetben a latin eredeti írásmódja tér el az eredetitől, ilyenek a Balás (Balázs), Domián (Domján), Móses (Mózes), Sajthi (Sajti); de előfordul kiejtés szerint vagy hallás után történt lejegyzés is, mint pl. a Bóbél – Borbél (Borbély), Toboj (Tobai), Tömösvári (Temesvári), Ungur (Ungor) nevek. A Hammadi (Hamvadi) és Pósi (Póti) egyértelmű elírás, a Halnagy (?) esetében pedig valószínű, hogy a Hajnal vezetéknevét eltorzított alakjával állunk szemben.

1.

Búcsy Mihály Bihar vármegyei alispán levele Debrecen városának
Nagyvárad, 1738. május 8.

(HBML Debrecen város levéltára. Missiles. XV. 26. 1. Nr. 268.)

Tekéntetes Nemes Tanács!

Sub dato 6ta Maji⁴² nékem küldött levelét vettem tegnapi napon tartozó becsülettel. Kihez kippest imé Párját az Aradi Chyrulgus⁴³ declaratiojának [*kinyilvánításának*] (melyett nekünk Nemes Arad Vármegye in acclusis [*mellékletben*] küldött

⁴² Május 6-án kelt.

⁴³ Kíurgus.

meg egy néhány nappal ezelőtt, választ adván annak előtte az Banatusbéli Pestis végett oda expedíált levelünkre) ide zártam, ne terheltessek abból az Nemes Zaránd Vármegyei, nevezett szerint pedig Kuvin és Kovasznicz névű Helységeiben interveniált [megjelent] Pestis eránt informáltatni [tájékoztatni]. Dispositioi [rendeletei] azomban ezen Nemes Vármegyének, mingyárt Nemes Arad Vármegye levelinek érkezise után második napon lettenek in Particulari Congregatione [rendkívüli gyűlésben] illyenek: hogy tudniillik az Fekete Kerez folyása külömbösztetvén és választván Bihar Vármegyét Zaránd Vármegyétül, innend az Fekete Kerez mentiben patrolirozzanak [örködjenek] az Nemes Vármegye Armási, az Püspöksig hajdúival együtt el oda 25., éjel nappal, és mindenütt, s ne bocsásanak Zaránd Vármegyébül ide által senkit, úgy hogy ha erőszakkal akarna valaki jünni, puskával fenyegecsék, és ha arra kelne, meg is lühessék; hanem az ki elegendő passussal legitimálhattya [útlevéllel igazolhatja] magát, s Bihar Vármegyében akar jünni, menyen és jüjön Nagy Szeréndre, egyenessen Remetének. Remetén pedig vagy on immár olly ell rendelt emberünk, az ki az szükséges passussokat meg tuga vizsgálni. Ezen dispositiónkat pedig meg írtuk ugyan az emlétett Gyűlésünkbül küldött ujjabb levelünkben Nemes Arad Vármegyének, hogy aszt currentálni [kihirdetni] és publikálni Nemes Zaránd Vármegyében is mindenütt ne terheltessek, hogy úgy ki ki az odavaló lakossok közzül vigyázhasson magára, és az Kerezszen által alatomban való jövetelt, maga életinek veszedelmivel senki ne tentálya [kísérje meg]! In reliqvo [alapjában] azon támadott Pestis felöl még eddig több értisünkre nem lívén, én is többett nem irhatok, hanem magamot nagy bizodalmassan recommendalván [ajánlván], maradok

Az Nemes Tanácsnak

Igaz köteles szolgálja:
Búcsi Mihály mp.

Váradini, 8vâ Maji 1738.⁴⁴

[Külső címzés:] Perillustribus ac Generosis Nobilibus item et Circumspecti Dominis N. N. Judici Primario, Casuli, Caeterisque Senatoribus Liberae Regiaeque Civitatis Debreczinensis Dominis mihi Colendissimi. Debreczini. (Vörös gyűrűpecsét.)

[Utólagos feljegyzés a boríték hátoldalán:] 9. May [1]738. V[ice]. Ispán Búcsi Uramé a Pestisről.

⁴⁴ Várad, 1738. május 8.

2.

Bihar vármegye vizsgálata a pestis kötegyáni és sarkadi megjelenéséről

Remete, 1738. október 9.⁴⁵

(Egykorú másolat. MOL A 27. MKL Litterae Comitatum. Fasc. 3. Nr. 21.)

Investigatio Pestisserae Infectionis Possessionis Kőte Gyán et Oppidi Sarkad in hocce Inclyto Comitatu Bihariensi situatorum.⁴⁶

Petrus Felföldi annurum circiter 60, Franciscus Gellén annurum circiter 70, Gregorius Farkas annurum circiter 50, Stephanus Antal annurum circiter 60 antehac inhabitatores Possessionis Remete, modo vero jurati neopopolatae Possessionis Kőtegyán praeve deposito solito juramento examinati fassi sunt sequentia.⁴⁷

Halnak-é mostanság Kőtegyánban?	Igenis, halnak.
Micsoda féle nyavajában?	Pestisben.
Honnan tudjátok azt, hogy pestisben?	Tudjuk, mert kurucz világban is hasonlóképpen holtanak az pestisben, akkor is közöttünk lévén az pestis.
Micsoda jelek láczatnak az betegeken vagy megholtakon?	Kinek hólna alatt, kinek zombjában, kinek füle tövin mirigy, kit gugának, a vagy csomónak hívnak, és pokolvar is van némelyeken, de nem mindeniken.
Miképpen jött bé közitekben ezen pestis?	Legelsőben Remete Passusra jött, nem mi hozzánk, az előtt circiter 7 hetekkel ottan contumatiában lévén bizonyos sidók, azoknak szolgálja ott holt meg és eltemettetett. Ennek halála és temettetése után Remetén lévő dinnyecsőznek felesége, és ezek után ugyan ott egymás után öten holtanak megh.
Miképpen, hogy az ott való strása meg nem tutta, hogy ott az pestis?	Mert étczaka hordották lopva ki az holtakat szekeren, és a mi temetőnkben temették az csőszök.

⁴⁵ Mellékelve Bihar vármegye 1738. október 27-én Váradolasziba összehívott közgyűléséről a kancelláriához írt jelentéséhez.

⁴⁶ Nyomozás a Nemes Bihar vármegyében található Kőtegyán és Sarkad községekben levő pestisjárványról.

⁴⁷ Felföldi Péter mintegy 60 éves, Gellén Ferenc mintegy 70 éves, Farkas Gergely mintegy 50 éves, Antal István mintegy 60 éves korábban Remete falu, jelenleg pedig az újratelepiült Kőtegyán falu lakosai a szokás szerint hitüket letéve a következőket vallották.

- Hát ugyan csak tihozzátok, hogy ment? Remetei két szösznek az cselédi be jártanak Kőtegyánban, kik is már pestisesek voltak, Gyula felől egy cigány jóvén hírünk nélkül, közinkben egyelítette magát az mi cigányinknak, ki is ottan elsőben maga megh holt, utána az mi lakos cigányaink között heten is ez előtt két héttel, az mi falubelienk is úgy keztenek halni.
- Melly fele jött el ezen cigány Gyuláról, hogy az strásák reá nem akattak? Az vizes récségen Sarkad felé, az sarkadi cigányok közzé, onnan a mi cigányinkhoz.
- Hányan holtak meg az két hét alatt az lakosok között pestisben? Eddig már harmincz egyen.
- Most vannak-é halottak? Vagyon kettő, tegnap is kettő volt, tegnap előtt nyolcz.
- Vadnak-é ezen Pestisben most betegek? Felesen vagynak, az notariusunk is most fekszik benne, de már némellyek meg fordultak.
- Pestisben lévő beteget valamelly helységben túlletek nem vittek-e? Egyebet nem, hanem Szűcs Mihály Uram fia, Szűcs István az eőcsét, Szűcs Jánost vitte Zsákára szekéren.
- Ezén Szűcs János, akit elvittek, micso-da nyavajában volt beteg? Elsőben az hideg lelte el, az után mirigye ereszkedett.
- Hát miért eresztették ez ilyen tilalmas betegett egésséges helyre vinni? Azért, hogy Szűcs István, az bátya, a tanácsban azt mondotta, Isten úgy segéllyen, többen holtanak meg Zsákán gúgában, mint itten.
- Az kiken kezdődik ezen pestis, miképpen kezdődik? Elsőben az hideg leli el, az után ereszkedik meregye vagyis gugája, némellyeknek pedig csak az feje kezd fájni, úgy ereszkedik merigye.
- Hol hallottátok, hogy pestisben halnának? Sarkadon négyet hallottunk, hogy megholtanak már pestisben.

Quoad Oppidum Sarkad

Joannes Berke Judex Primarius annorum circiter 80, Petrus Pap Juratus Notarius annorum circiter 37, Joannes Tótt annorum circiter 38, Michael Sós annorum circiter 40, ambo jurati praefati oppidi Sarkad praevie deposito juramento fassi sunt.⁴⁸

Halnak-é nállatok?	Halnak, de nem igen sűrűn.
Micsoda nyavajában halnak?	Természet szerint való halállal és pokolvarban is.
Kik, és hogyan holtanak pokolvarban most leg közelebb?	Csök István nevű csősz egy hétig feküdt az pokolvarban, Mojses István leányának az szemöldökén volt, ez is egy héteig feküdt benne, és meg holtanak.
Mirigyben avagy gugában halnak-é nállatok?	Ma harmadnapja, hogy Deres nevű lakosnak az leánya meg betegedett, az éjjel megh holt. Ennek mirigye vólt, most temetik.
Hát az cigányok között holtak-é megh?	Igenis holtak, elsőben is azok, de nem hallottuk, hogy gugában holtanak volna.
Vadnak-é most betegek közöttetek?	Mint, hogy nem visgáltuk, nem hallottunk betegeket.
Honnan jött közitekben ezen halálos nyavállya?	Nem tudjuk, mivel mindenkor jó vigyázással parancsolatunk szerint vóltunk, hanem egy cigány jött Gyúlarúl, azt hogy kerestettük az kötegyáni cigányok közzé ment a mi cigányink között is ottan meg holt. Több cigányok is holtanak megh, mind az mieink között, mind az kötegyániak között.
Másutt hallottatok-é, hogy pestis volna az vármegyében levő helységeken?	Sohol sem, csak Kőte Gyánban.

Quod praespecificati testis modalitate praevia per me infrascriptum deposito prius juramento uti praemissa eorundem fassio de scripta esset per omnia coramme

⁴⁸ Amennyiben Sarkad városa. Berke János főbíró, mintegy 80 éves, Pap Péter hűs jegyző mintegy 37 éves, Tót János mintegy 38 éves, Sós Mihály mintegy 40 éves, minannyian Sarkad városának lakosai, szokás szerint a következőket vallották.

fassi sunt praesentibus recognosco. Datum in Possessio Remete, die 9na 8bris 1738. Stephanus Buday Inclyti Comitatus Bihariensis Ordinarius Iudlium mp. (L. S.)⁴⁹

3.

Győry Gáspár Bihar vármegyei esküdt levele Búcsy Mihálynak
Szalonta, 1738. november 4.
(Egykorú kivonat. MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 9452.)

Extractus Literarum Domini Commissarii Gaspari Győri Szalontae,
4a 9b[ris]. datarum.⁵⁰

Az szorgalmatos vigyázásra felette is nagyon gondom. Köte Gyániaknak küldöttem 6. mása soót, mind edigh is nem szűnik az Istennek haragos iitéleti köztök, oly nyomorult helységben a' 25a 7bris [szeptember 25-től] már holtanak megh usque ad 2dum 9bris [november 2-ig] mel. 165. az élők annyira nincsenek, egy néhány jó gazdák elmentenek az koporsóban, némely házban csak egy maradot, öt-hat gunyhóbéliek is egybe szálottak. A többi közöt egy aszonymak férje megh halván, maga terhessen maradván, két gyermekei egy hassal lettenek, az aszony megh holt, az kisderek élnek, és egy 8 esztendős leánykára maradtanak. Az kire azon mérges nyavalya győn, kezdí magát erős hideghleléssel, és csak hamar utána látható mirigy, ki is vagy füle tövén, vagy torkában, holnallya alat, czombjában, láttatik veresnek, ha pokolvar nagyon melette, az felette szederjes, avagy fekete, némellyik két napok alat, némellyik három napokik, és négy napok alat megh halnak, de ritka az, ki megh fordúlna, az kik halálra valók, azon fölette sokat isznak; nagy szomjúságban vadnak, de az kit iszik is ismét ki hányja, és sokat beszél magán kívül. Die secunda hujus [ugyan ezen hó 2. napján] voltanak hat holtak, die 3a [3. napján] heten voltanak, még eddigh semmit sem szűnt, vadnak nagy gyötrelemben, úgy annyira, hogy csak nem az késértésre jutnak, soha egész napokon egyebet nem cselekednek, csak az erdőt baragattyák, és koporsókat csinálnak. Az ábrázattok elváltozott azoknak, az kik meg láttatnak fen járni; olyanok, mint ha az tömlöczbül most jötenek ki, sírnak, keseregnek, óhajtnak, reménkednek, hogy imátkozzunk érettek, hogy az Úr-Isten elígídcse megh, és szüntesse meg haragját, parancsollyon az öldöklő Angyalnak, hogy tégye hüveiben fegyverét. Sarkadiak is felette nagy kesergésben vadnak, mostani hivatalomra nem is compareáltak [jelennek meg], talám veszem leveleket, és fogom az urat tudósítani.

⁴⁹ Mindezen tanúk előbb általam megeskettek, és a vallomásuk jelenlétemben leíratott, amit ezennel igazolok. Kelt Remete faluban, 1738. október 9. napján. Buday István, Nemes Bihar vármegye szolgabírája, saját kezűleg. (Pecset helye).

⁵⁰ Győry Gáspár commissarius úr Szalontán, november 4-én kelt levelének kivonata.

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

4.

A pestisjárvány áldozatai Sarkadon (1738–1739)
(HBML IV. A. pp. 196–201.)

Sarkad városában

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Puskás András	1		13
Puskás Mihály	1		16
Képiró Sára		1	12
Baktai Péter	1		40
Baktai Péterné		1	31
Baktai Salome	1		6
Baktai Judit		1	4
Baktai Erzsébet		1	3
Baktai Rachel		1	1½
Baktai Sámuel	1		½
Forgó Katalin		1	26
Vég Sára		1	4
Szabó János	1		16
Szabó András	1		12
Szabó István	1		6
Szabó Erzsébet		1	4
Szabó Sára		1	2
Peczkes András	1		60
Domián Miklós	1		21
Domián Péter	1		4
Domián Ilona		1	11
Domián Erzsébet		1	18
Kiss Erzsébet		1	14
Kiss Sára		1	12
Kis Mária		1	7
Kis István	1		4
Sajti Erzsébet		1	½
Nemes János	1		12
Nemes István	1		½
Komlósi Katalin		1	9
Komlósi György	1		4
Kesztyűs János	1		24

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kesztyűs István	1		2
Toboj János	1		58
Toboj Mihály	1		23
Toboj Ferenc	1		26
Toboj Erzsébet		1	13
Toboj István	1		7
Toboj György	1		2
Varga Erzsébet		1	10
Varga János	1		5
Varga András	1		8
Szathmáry Sára		1	5
Szathmári András	1		½
Szűts Sára		1	15
Szűts Ilona		1	13
Szűts Erzsébet		1	5
Hammadi János	1		4
Pribék Mihály	1		3
Pribék András	1		15
Dobi János	1		10
Dobi István	1		3
Hegető Mihályné		1	30
Hegető Mihályné	1		22
Hegető Erzsébet		1	8
Hegető György	1		6
Hegető Mihály	1		3
Hegető Márton	1		½
Hegető Anna		1	16
Szűcs Andrásné		1	22
Szűcs Sára		1	½
Szűcs Erzsébet		1	½
Pap György	1		30
Pap János	1		13
Varga Mihály	1		41
Varga Mihályné		1	30
Varga András	1		1½
Szilágyi Mihály	1		56
Szilágyi Sára		1	15
Szilágyi András	1		12

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szentesi Erzsébet		1	10
Szentesi László	1		6
Szentesi Sára		1	1½
Kováts Erzsébet		1	15
Kováts Katalin		1	10
Kováts Sára		1	6
Csek István	1		30
Csek Katalin		1	6
Csek Sára		1	4
Csek Anna		1	1½
Varga Erzsébet		1	2
Kováts István	1		15
Durkó András	1		9
Durkó István	1		2
Majlát Györgyné		1	23
Majlát Erzsébet		1	8
Majlát György	1		5
Nagy Mihály	1		2
Fodor István	1		25
Fodor Mihály	1		4
Fodor Anna		1	13
Fodor Ilona		1	7
Kovács Gergely	1		17
Szabó Jánosné		1	20
Szabó Ilona		1	1
Rubint Erzsébet		1	15
Szolga János	1		20
Püski András	1		6
Püski Erzsébet		1	7
Vas András	1		15
Bakó Mihály	1		40
Bakó Sára		1	16
Bakó Katalin		1	3
Bakó Ilona		1	1
Keresztes István	1		4
Keresztes Mihály	1		9
Nagy Andrásné		1	20
Nagy Mihály	1		24

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Nagy István	1		22
Nagy János	1		14
Nagy Judit		1	16
Nagy Erzsébet		1	10
Nagy Katalin		1	7
Oláh Erzsébet		1	1 ½
Ungur Istvánné		1	18
Ungur János	1		13
Ungur László	1		4
Ungur Ilona		1	1 ½
Mészáros György	1		40
Dombi Judit		1	14
Özv. B. Szabó ⁵¹ Jánosné		1	40
Szabó György	1		21
Szabó Judit		1	6
Szabó Erzsébet		1	6
Erdős Istvánné		1	26
Erdős Erzsébet		1	9
Erdős Ilona		1	5
Erdős Sára		1	6
Erdős István	1		1
Pribék Erzsébet	1		2
Erdélyi Miklós	1		18
Lázár János		1	32
Köteles Erzsébet		1	4
Varga Sára		1	5
Varga János	1		3
Debreczeni Erzsébet		1	11
Debreczeni Éva		1	9
Sárosi István	1		20
Sárosi Katalin		1	15
Sárosi Ilona		1	8
Sárosi Sára		1	4
Sárosi János	1		4
Sárosi Erzsébet		1	8
Farkas István	1		34

⁵¹ Bende Szabó.

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Farkas János	1		8
Farkas Sára		1	6
Fodor Gergelyné		1	28
Fodor Gergely	1		1½
Vas Imréné		1	24
Vas Sára		1	1½
Csete Mihály	1		28
Csete Mihályné		1	18
Csete István	1		½
Bodnár Gergelyné		1	30
Bodnár János	1		8
Bodnár Katalin		1	10
Bodnár Sára		1	7
Nagy Gergely	1		14
Pribék Katalin		1	14
Pribék Sára		1	11
Nagy Erzsébet		1	8
Nagy Ilona		1	2
Csek János	1		22
Olcsváry László	1		44
Olcsvári András	1		16
Olcsvári Katalin		1	6
Olcsvári Judit	1		2
Kováts György		1	25
Kováts János	1		½
Baranya István	1		18
Baranya Mihály	1		16
Baranya Sára		1	8
Tóth Erzsébet		1	13
Tóth Mihály	1		7
Szőke Mihályné		1	18
Szőke Erzsébet		1	13
Szőke Katalin		1	9
Kerekes Mihály	1		8
Szabó Erzsébet		1	8
Erdős Jánosné		1	40
Erdős András	1		14
Erdős Péter	1		12

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Erdős Sámuel	1		16
Sajti Gergely	1		7
Sajti Pál	1		1½
Sajti Sára		1	14
Sajti Erzsébet		1	7
Győri Péter	1		14
Erdőháti János	1		18
Erdőháti Mihály	1		11
Torkos Mihály	1		1
Illyés Péter	1		35
Illyés János	1		60
Ifj. Illyés János	1		9
Illyés Péter	1		5
Illyés Mihály	1		1½
Kónya János	1		35
Balog Mihály	1		35
Tanító Ilona		1	18
Szabó Gergelyné		1	30
Szabó Sámuel	1		17
Szabó János			11
Szabó Gergely	1		7
Németi Ferencné			19
Moses Ilona		1	15
Moses Katalin		1	13
Moses Judit		1	11
Moses János	1		8
Erdős Ilona		1	2½
Deres Sára		1	16
Deres Ilona		1	13
Deres Ferenc	1		14
Deres András	1		9
Deres Mária		1	6
Deres Judit		1	15
Sarkadi István	1		24
Újvárosi Benedek	1		56
Újvárosi János	1		13
Újvárosi Dániel	1		3
Újvárosi Katalin		1	12

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szöllősi Györgyné		1	26
Tóth János	1		26
Szöllősi Erzsébet		1	6
Pribék István	1		70
Pribék Istvánné		1	50
Pribék János	1		11
Pribék Katalin		1	4
Pribék István	1		8
Székely György	1		50
Székely Györgyné		1	40
Székely Mihály	1		25
Székely Zsigmond	1		15
Székely Judit		1	28
Szabó Erzsébet		1	8
Szabó Sámuel	1		3
Szabó Mihály	1		1
Csuta István	1		30
Csuta Istvánné		1	20
Csuta Rebeka		1	28
Újhelyi Sára		1	10
Újhelyi Mária		1	5
Újhelyi Mihály	1		2
Nagy Erzsébet		1	17
Nagy Ilona		1	12
Berke János	1		11
Sós János	1		19
Sós Barbara		1	12
Sós Anna		1	11
Sós Erzsébet		1	7
Sós István	1		8
Sós András	1		3
Sós Péter	1		1
Polgár Katalin		1	12
Nagy István	1		18
Kondás István	1		18
Buzi Ilona		1	11
Buzi Erzsébet		1	7
Buzi Sára		1	6

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szabó Sándor	1		37
Szabó Sámuel	1		7½
Szabó Sándor	1		6
Szabó Erzsébet		1	2
Szabó János	1		½
Idős Szabó Sándor özvegye		1	64
Tóth János	1		14
Tóth Sára		1	12
Tóth Erzsébet		1	5
Tóth Mihály	1		9
Deák János	1		60
Deák Mihály	1		13
Deák András	1		10
Deák György	1		6
Deák Ilona		1	8
Varga Mátyásné		1	22
Varga János	1		4
Huszi János	1		40
Huszi István	1		5
Furka István	1		16
Furka Mihály	1		14
Kis Katalin		1	3
Kis Mihály	1		1
Görög György	1		19
Gara László	1		36
Gara Sámuel	1		7
Gara Sára		1	3
Gara János	1		20
Özv. Csáky Andrásné		1	44
Csáky László	1		9
Özv. Tóth Mihályné		1	48
Tóth György	1		8
Tóth István	1		6
Tóth Pál	1		1
Juhos Gergely	1		36
Juhos János	1		12
Juhos Gergely	1		4
Juhos Péter	1		6

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kerekes Sára		1	20
Kerekes András	1		19
Kerekes János	1		15
Kerekes György	1		7
Kerekes Mihály	1		½
Kesztyűs Erzsébet		1	5
Kesztyűs Ilona		1	2
Kesztyűs György	1		13
Hire Gáspár	1		34
Hire László	1		14
Hire Erzsébet		1	16
Hire Katalin		1	9
Hire Sára		1	5
Juhász Sára		1	7
Fekete János	1		49
Fekete Sára		1	13
Fekete Péter	1		11
Fekete Mihály	1		6
Fekete János	1		14
Óssy Gáspár	1		60
Ungur János	1		40
Bálint György	1		44
Bálint Anna		1	14
Bálint György	1		9
Bálint Mihály	1		3
Bálint Katalin		1	½
Fazekas Jánosné		1	33
Fazekas Erzsébet		1	14
Fazekas János	1		12
Fazekas Katalin		1	7
Nagy Sára		1	13
Nagy Ilona		1	8
Nagy János	1		6
Nagy István	1		2
Nagy János	1		7
Nagy Sára		1	½
Szűts Zsigmond	1		36
Szűts Erzsébet		1	14

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szűts András	1		12
Szűts Mária		1	10
Szűts János	1		8
Szűts Zsigmond	1		6
Szűts Mihály	1		4
Szűts István	1		1 ½
Árva István	1		1
Garzó Péterné		1	20
Garzó Péter	1		2
Garzó Katalin		1	9
Ádám Istvánné		1	25
Ádám Erzsébet		1	2
Ádám Sára		1	½
Márki Gergely	1		20
Márki János	1		8
Vég Erzsébet		1	3
Szatthmári István	1		14
Varga Ilona		1	14
Varga Sára		1	1
Varga Anna		1	3
Szabó Katalin		1	14
Szabó János	1		13
Szabó Mihály	1		4
Szabó Mária		1	6
Szabó Ilona		1	3
Képiró András	1		6
Képiró János	1		4
Képiró Mihály	1		2
Erdős András	1		18
Szabó István	1		22
Nagy Ferenc	1		15
Nagy Sándor	1		10
Nagy Mihály	1		4
Varga István	1		12
Rácz András	1		11
Rácz Mihály	1		9
Rácz Katalin		1	10
Rácz István	1		7

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Rác Erzsébet		1	5
Rác Anna		1	½
Balás János	1		31
Balás István	1		1½
Csizmadia Andrásné		1	24
Csizmadia András	1		7
Csizmadia István	1		5
Csizmadia Mihály	1		4
Csizmadia János	1		½
Seres János	1		2½
Sajti Erzsébet		1	1
Sajti György	1		30
Sajti Mihály	1		11
Nyerges Mihály	1		78
Sós Mihály	1		15
Sós András	1		10
Sós Anna		1	16
Kádár Erzsébet		1	6
Újhelyi András	1		40
Újhelyi János	1		16
Újhelyi László	1		14
Újhelyi Erzsébet		1	10
Újhelyi Katalin		1	8
Újhelyi Anna		1	2
Forró Józsefné		1	28
Forró József	1		4
Forró László	1		2
Forró Ádám	1		18
Borsos Mihály	1		40
Borsos Mihály	1		15
Borsos Erzsébet		1	11
Tömösvári Ferenc	1		7
Tömösvári Mihály	1		4
Tömösvári Sára		1	1
Gajdán Sára		1	10
Gajdán Ilona		1	12
Kovács Andrásné		1	22
Kovács János	1		3

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kovács István	1		1
Kovács Erzsébet		1	½
Kis Sára		1	5
Varga Erzsébet		1	1½
Kis Ferenc	1		25
Kiss János	1		3
Rozák Mihály	1		25
Marcsó István	1		4
Marcsó Katalin		1	9
Özv. Fazekas Györgyné		1	45
Fazekas István	1		20
Fazekas György	1		13
Fazekas Erzsébet		1	15
Fazekas Sára		1	7
Csicsó István	1		2½
Sajti Gergely	1		5
Bodnár Mihály	1		15
Bodnár György	1		13
Bodnár Erzsébet		1	10
Bodnár Katalin		1	7
Posi István	1		60
Posi Istvánné		1	52
Pap Vas Imre ⁵²	1		42
Vas Mihály	1		5
Vas János		1	4
Vas Anna		1	7
Váradi Erzsébet		1	4
Váradi János	1		2
Csúri Mihály	1		48
Ifj. Csúri Mihály	1		20
Csúri Ilona		1	13
Csúri Judit		1	23
Kiss Mihály	1		10
Szegedi Mihály	1		2
Seres Sára		1	2
Vas Judit		1	1

⁵² Feltehetően a város református lelkészéről van szó – S. I.

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Fekete G. Erzsébet		1	20
Fekete István	1		2
Fekete András	1		3
Fekete Ilona		1	½
Böszörményi Sára		1	½
A városban meghalt személyek teljes száma:	245	204 ⁵³	

5.

A pestisjárvány áldozatai Kötegyánban (1738–1739)

(HBML IV. A. pp. 201–204.)

Kötegyán faluban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kürti András	1		½
Kürti Katalin		1	8
Nagy István	1		10
Nagy Andrásné		1	32
Nagy János	1		8
Nagy Katalin		1	3
Nagy Sára		1	1½
Kásai György	1		13
Virág Sára		1	11
Halnagy ⁵⁴ (!) Erzsébet		1	14
Hajnal Katalin		1	½
Tordai István	1		23
Baraczi Ferenc	1		50
Baraczi Katalin		1	17
Baraczi István	1		5
Varga Mihály	1		19
Oláh Sára		1	2½
Oláh György	1		5
Gál Mihály	1		14
Gál Mihályné		1	17
Kovács Mihály	1		20
Kovács Erzsébet		1	4

⁵³ Korrigálva az eredetileg beírt 247 és 205 helyett.

⁵⁴ Feltehetően: Hajnal.

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Kovács György	1		1½
Kovács Erzsébet		1	8
Kovács Anna		1	4
Nagy András			50
Nagy Andrásné		1	40
Luczi Mihály	1		16
Nemes Ferenc	1		10
Nemes János	1		1
Bakóczi Judit		1	4
Bakóczi Péter	1		½
Csüdes Sára		1	7
Csüdes István	1		5
Csüdes Erzsébet		1	3
Pálfi Mihály	1		18
Pálfi György	1		12
Pálfi János	1		8
Pálfi István	1		5
Pálfi Miklós	1		3
Hajdú Ilona		1	12
Hajdú János	1		8
Hajdú István	1		2
Kis István	1		50
Kis Istvánné		1	40
Nagy János	1		22
Nagy Erzsébet		1	4
Nagy István	1		1½
Kis Katalin		1	16
Kis Mihály	1		14
Kis András	1		9
Huszár Mihály	1		8
Szathmári György	1		23
Szathmári Eleonóra		1	½
Molnár Mihály	1		4
Molnár Eleonóra		1	1½
Molnár István	1		½
Molnár Katalin		1	12
Pap Mihály	1		46
Pap Erzsébet		1	18

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Pap István	1		30
Pap Istvánné		1	27
Pap Ferenc	1		10
Pap István	1		4
Pap Mária		1	5
Pap Ilona		1	½
Pap Sára		1	½
Erdélyi István	1		7
Erdélyi András	1		3
Erdődi Istvánné		1	25
Erdődi János	1		1½
Bálint Péter	1		18
Bálint Éva		1	13
Oláh Szabó Andrásné		1	35
Szebeni Mihály	1		60
Szebeni Mihályné		1	40
Oláh Mihály	1		28
Oláh Mihályné		1	21
Szebeni János	1		15
Szebeni Anna		1	12
Szebeni Eleonóra		1	7
Cseri István	1		16
Elek István	1		23
Elek Istvánné		1	20
Elek Erzsébet		1	5
Elek Katalin		1	3
Deák István	1		25
Deák Erzsébet		1	6
Deák István	1		4
Deák Sára		1	18
Deák Sámuel	1		2
Gellén Ferencné		1	28
Gellén Katalin		1	13
Gellén Erzsébet		1	7
Erdei Gáspár	1		15
Nagy György	1		14
Vajda Gáspárné		1	17
Vajda Sára		1	5

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Orbán János	1		50
Orbán Erzsébet		1	14
Orbán István	1		10
Orbán Sára		1	7
Orbán László	1		6
Szigeti Erzsébet		1	17
Szigeti Katalin		1	2
Nemes Jánosné		1	20
Kaszás János	1		18
Kaszás Mihály	1		16
Kaszás Katalin		1	13
Kaszás Pál	1		11
Kaszás Anna		1	9
Kaszás Sára		1	7
Székely Pálné		1	38
Székely András	1		16
Székely György	1		14
Székely Ilona		1	9
Székely Katalin		1	7
Bóné Péter	1		62
Bóné János	1		60
Bóné Anna		1	12
Fazekas Erzsébet		1	½
Fazekas Katalin		1	½
Pap György	1		40
Pap István	1		18
Pap Sára		1	5
Tóth István	1		60
Szabó András	1		48
Szabó Andrásné		1	38
Szabó Jánosné		1	17
Szabó András	1		½
Dési János	1		9
Dési András	1		7
Dési Barbara		1	1½
Fazekas Péter	1		17
Fazekas János	1		14
Fazekas Erzsébet		1	8

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Fazekas Gergely	1		5
Kováts Sára		1	14
Oláh András	1		20
Oláh Katalin		1	12
Oláh János	1		5
Sani András	1		30
Sani Sára		1	4
Sani Erzsébet		1	2
Gáspár András	1		34
Gáspár István	1		22
Gáspár Andrásné		1	22
Gáspár Erzsébet		1	4
Gáspár Judit		1	2
Felföldi János	1		73
Felföldi István	1		24
Felföldi Sára		1	3
Felföldi János	1		$\frac{1}{2}$
Szabó Ferencné		1	40
Szabó Erzsébet		1	15
Szabó István	1		11
Szabó Anna		1	$1\frac{1}{2}$
Szabó István	1		7
Felföldi Márton	1		50
Felföldi Sára		1	8
Felföldi János	1		5
Felföldi András	1		3
Gellén László	1		50
Gellén Ilona		1	5
Gellén Sára		1	3
Kis Györgyné		1	25
Kis László	1		1
Váradai Istvánné		1	36
Antal István	1		50
Antal Péter	1		6
Antal János	1		4
Oláh Mihály	1		$\frac{1}{2}$
Praeda Miklósné		1	14
Praeda Anna		1	$\frac{1}{4}$

Seres István

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Vajdai István	1		60
Vajdai Ilona		1	13
Tóth András	1		22
Tóth János	1		2
Tóth András	1		½
Nagy István	1		6
Varga Ilona		1	7
Gellén János	1		28
Gellén Jánosné		1	14
Szabó János	1		10
Borbél Jánosné		1	39
Borbél János	1		1½
Borbél György	1		14
Borbél István	1		12
Bóbél ⁵⁵ (!) András	1		9
Borbél Mihály	1		6
Borbél Pál	1		2
Felföldi Péter	1		15
Felföldi Erzsébet	1		7
Varga János	1		40
Varga Mihály	1		15
Varga Erzsébet		1	10
Varga Ilona		1	7
Varga Pál	1		4
Hajdú Jánosné		1	36
Hajdú András	1		7
Csikos András	1		4
Gaál Imréné		1	47
Gál András	1		18
Gaál Erzsébet		1	8
Szabó Istvánné		1	30
Szabó János	1		14
Szabó György	1		1
Szabó András	1		1
Szabó Ferenc	1		7

⁵⁵ A „Borbél” névváltozatokkal együtt helyesen: Borbély.

A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Szabó Anna		1	5
Szabó Erzsébet		1	3
Szabó Sára		1	½
Farkas János	1		10
Farkas Mihály	1		14
Nagy Mihály	1		15
Nagy Pál	1		12
Nagy Erzsébet		1	7
Nagy Sára		1	4
Nagy Anna		1	1
Pap György	1		10
Pap János	1		8
Lengyel Ilona		1	6
Dobai Istvánné		1	40
Dobai János	1		15
Dobai István	1		12
Dobai József	1		5
Dobai Erzsébet		1	1
Fazekas Györgyné		1	45
Rontó Ferenc	1		22
Rontó Ferencné		1	18
Fazekas Ilona		1	14
Fazekas Erzsébet		1	7
Fazekas Sára		1	5
Fazekas István	1		3
Debreczeni Jánosné		1	30
Debreczeni Sára		1	10
Debreczeni Erzsébet		1	3
Nyéki Erzsébet		1	10
Fazekas Judit		1	4
Nagy Katalin		1	8
Katona Katalin		1	8
Gellén Mártonné		1	26
Gellén Ilona		1	7
Gellén Gergely	1		3
Fekete Sára		1	8
Sajthi Erzsébet		1	2
Mészáros Katalin		1	12

A halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Mészáros Sára		1	8
Rontó Ilona		1	1
A községben meghalt személyek teljes száma:	127	121 ⁵⁶	

IRODALOM

BÁNKÚTI 1988

Bánkúti Imre: A Körös-Maros köz a Rákóczi-szabadságharc idején. (Újabb dokumentumok 1704–1710). BMMK, 11. (1988) 111–142.

DANKÓ–KOREK 1960

Dankó Imre – Korek József: Kőtegyán. GYEFMK, 11. (1960).

DÁVID 1971

Dávid Zoltán: Az 1738/43 évi pestis pusztítása Bihar megyében. DDMÉ, 1969/70. (1971) 181–200.

ESZE–VÁRKONYI 1952

Esze Tamás – Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-hagyomány mozgósító hatása a 18. században. In: Spira György (szerk.): Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon. 1711–1790. Budapest, 1952. 117–139.

HAAN 1870

Haan Lajos: Békés vármegye hajdana. I. Pest, 1870.

HAVASSY 1995

Havassy Péter (szerk.): Áldás, békesség. Emlékek Gyula és környéke reformátusságának életéből. Kiállítási katalógus. GYK, 1. (1995).

KARÁCSONYI 1896

Karácsonyi János: Békés vármegye története. II. Gyula, 1896.

KOVÁCS 1988

Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. MHÉ, 1988.

MADAY 1960

Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960.

MÁRKI 1893

Márki Sándor: Péro lázadása. ÉTTK, 11. (1893) 581–674.

MEZŐSI 1943

Mezősi Károly: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében. TT, 1. (1943).

⁵⁶ Korrigálva az eredetileg beírt 129 és 123 helyett.

PAPP 2003

Papp Sándor: Rákóczi József hatalomra kerülési kísérlete és a Porta. In: Tamás Edit (szerk.): A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára. I. SRMF, 45. (2003) 243–247.

ZSILINSZKY 1872

Zsilinszky Mihály: Szarvas történelme és jelen viszonyainak leírása. Pest, 1872.

**The pest in Kötegyán and Sarkad in 1738
(Data to the resettlement of Kötegyán)**

– István Seres –

Resume

Our study presents, primarily based on archive sources not used so far, the depopulation of Remete (Köteremete) village located in Bihar County and the repopulation of Kötegyán through the records remained on the pest epidemic raging countrywide between 1738 and 1743. The epidemic broken in Transylvania spread over Bihar County from south-western direction, the region of the neighbouring counties (Arad, Békés, Zaránd), first reaching Kötegyán and Sarkad. Despite the authorities' steps for effective protection the epidemic soon became widespread, claiming 252 victims in Kötegyán and 452 in Sarkad. Details of the examined reports and a remained testimony contribute to clarifying the approximate time and circumstances of Kötegyán's repopulation. This village was one of the region's settlements coming into existence no earlier than the large-scale repopulation movements started after the Turkish were expelled and devastating impacts of Rákóczi's independence war faded away from the region. In the region of the today Békés County more settlements stopped to exist or revived between 1731 and 1748. Primarily the permanent flood danger led to the depopulation of Fás, Gerla and Nemeskereki and the establishment of Endrőd. Similar reasons may have caused the disappearance of Remete (Köteremete), located next to Sarkad, in the winter of 1737–1738 when the local population moved to the plain of Kötegyán used by them earlier.

Seres István

MTA-ELTE Közép-ázsiai Kutatócsoport

H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/D

E-mail: istvan.seres@gmail.com